

В. І. Клоков (Київ)

На шляху до істини через вивчення документів

За традицією, започаткованою ще в період існування тоталітарного режиму, найбільша кількість публікацій про подвиг народів СРСР у роки Великої Вітчизняної війни з'являлася напередодні чергових ювілеїв перемоги над фашистською Німеччиною. Так відбувається й нині в зв'язку з 50-річчям визволення всіх українських земель від гітлерівських загартників і напередодні піввікового ювілею завершення другої світової війни.

Цим датам присвячені матеріали кількох наукових конференцій¹, ряд монографічних досліджень², численні спогади безпосередніх учасників та очевидців подій воєнних років. Однак на відміну від публікацій попереднього десятиріччя останнім часом у таких працях значно більше уваги приділяється висвітленню труднощів, які довелося долати мільйонам радянських воїнів ціною великих зусиль і найголовніше — свого життя. Ці труднощі зумовлювалися як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, а саме прорахунками військового і політичного керівництва країни.

Раніше заборона обнародування багатьох негативних явищ в організації і керівництві партизанським рухом на окупованій території не давала можливості дослідникам показати всю трагедію і водночас справжній героїзм людей, які піднялися на боротьбу проти фашистських поневолювачів не за наказом чи з примусу, а насамперед керуючись глибокими патріотичними почуттями. Найбільше цей недолік був притаманний узагальнюючим працям з історії партизанської боротьби в Україні, в яких головним чином висвітлювалися тільки позитивні аспекти керівної та організаторської ролі правлячої партії і приховувалися грубі прорахунки її керівництва.

Меншою мірою цензурні заборони позначилися на змісті мемуарів партизанів. Найбільш характерними щодо цього є спогади колишнього зв'язкового обласного проводу ОУН Григорія Стецюка³, присвячені трагічним сторінкам національно-визвольної боротьби на Волині, а також документальний нарис Б. Н. Наріжного, який зіставив героїзм чернігівських партизанів з трагедією мирного населення, що піднялося на боротьбу проти ворога. Якщо Г. Стецюк змальовує яскраву картину звірств деяких частин УПА, то Б. Наріжний зосереджує увагу на величезних втратах мирного населення внаслідок репресій фашистів за надання ним допомоги партизанам. Спільним у цих публікаціях є розповідь про дії з'єднання під командуванням двічі Героя Радянського Союзу О. Ф. Федорова в різних за соціальними ознаками регіонах України.

Сказане вище стосується й збірника документів і матеріалів про діяльність чернігівських партизанів, присвяченого 50-річчю визволення українських земель від фашистських окупантів⁴. Його укладачі поряд з новими документами про керівну роль партійних органів наводять нові матеріали про труднощі, які довелося долати мирному населенню і партизанам Чернігівщини — традиційного партизанського краю. Партійне керівництво партизанським рухом розкривається в раніше неопублікованих документах, що зберігаються в українських архівах та Архіві Міністерства оборони Російської Федерації (с. 16—17). Яскраво ілюструє командно-адміністративний метод партійного керівництва наведений у збірнику текст розмови М. С. Хрущова з членом Військової ради Південно-Західного фронту М. О. Бурмистенком (с. 19—20). В наказі командування обласного чернігівського загону також наводяться факти негативних явищ, що мали місце в середовищі партизанів.

Значне місце в збірнику займають накази і розпорядження окупаційних властей про розправи над мирним населенням за надання ним

допомоги партизанам (с. 23—24, 28, 33, 40, 44—46, 49, 61, 63, 66).

Однак, на нашу думку, деякі документи потребують приміток, в яких були б пояснені причини їх появи. Відповідні пояснення не були б зайвими до матеріалів про дії чернігівських партизанів на Волині і в Словаччині, щоб показати умови, в яких вони там боролися. Зокрема, на с. 119—120 наводиться така вказівка командування Чернігово-Волинського з'єднання командир диверсійних груп на залізниці Ковель — Сарни В. І. Клокову від 24 січня 1944 р.: «Ваше донесення одержали 20 січня 1944 р. о 14.00. Заперечень щодо чисельності і кількості груп не маю. Призначення відповідальних за фланги вважаю правильним. На кожний фланг вдень виводити всі групи, найменше розрахуйте на відсиджування окремих груп у селах. Врахуйте — наказ командування для Вас є законом щодо того, щоб не пропустити ешелони противника, що залишилися, на захід і не давати можливості німцям підкидати підкріплення на схід... Доводжу до Вашого відома, що командир і комісар з'єднання дуже незадоволені, що Ваші групи пропустили два ешелони противника на захід через закріплені за Вами станції... Додатково надсилаю 50 кг толу».

В примітках доцільно було б розповісти про викладену в донесенні командуванню з'єднання обстановку, в якій доводилося діяти мінерам, адже з настанням холодів не спрацьовували закладені заздалегідь міни сповільненої дії. Тому підричники були змушені перейти на дідівські методи «камікадзе», перебігаючи з невеликим зарядом через смугу відчуження перед залізничною колією за 200—300 м до потягу, що наближався. 50 кг толу було передано на прохання В. І. Клокова для забезпечення вибухівкою кількох груп, у яких закінчився її запас.

Таких приміток особливо потребують документи, присвячені діяльності з'єднання на Волині, де воїки УПА буквально плювали за кожною диверсійною групою, створюючи серйозні перешкоди для мінування залізничної колії. Відсутність приміток навряд чи слід пояснювати лише обмеженим обсягом збірника.

Загалом за умов певної ейфорії засобів масової інформації, що акцентували увагу лише на прорахунках у висвітленні героїчного подвигу населення України в тилу фашистських окупантів, вихід у світ цього збірника документів служитиме справі відновлення честі і гідності ветеранів війни, яка завершилася перемогою над фашизмом.

¹ Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940—1950 рр. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 25—26 серпня 1992 р.—К., 1992; Справжні і міфічні визволителі України. Матеріали науково-теоретичної конференції «Україна в роки другої світової війни 1939—1945». 9—10 листопада 1994 р.—К., 1994.

² Коваль М. В. Україна у другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939—1945 рр.). Спроба сучасного концептуального бачення.—К., 1994; Чайковський А. С. Невідома війна (Партизанський рух в Україні 1941—1944 рр. мовою документів, очима історика).—К., 1994; Клоков В. І. О стратегії і тактиці советских партизан в борьбе против фашистских оккупантов на Украине (1941—1944).—К., 1994; Обвиняет земля. Организация украинских националистов. Документы и материалы.—М., 1991; Куманев Г. А., Чайковский А. С. Чекисты стояли насмерть.—К., 1989; Курас И. Ф., Кентий А. В. Штаб непокоренных (Украинский штаб партизанского движения в годы Великой Отечественной войны).—К., 1988; Чайковский А. С. За нами Большая земля (Помощь советского тыла в организации народной борьбы против фашистских захватчиков на временно оккупированной территории Украины, 1941—1944 гг.).—К., 1990; Нарижний Б. Н. Горобинова згряя. Розповідь — документ про героїзм і трагедію Корюковки.—К., 1988.

³ Стецюк Г. Чорні дні Волині або непоставлений пам'ятник, 1941—1944. Спогади колишнього зв'язкового обласного проводу ОУН.—Володимир-Волинський, 1992; Борець Ю. У вирі боротьби. Спогади учасника повстанської боротьби (1944—1948).—К., 1993.

⁴ В тилу ворога. Документи і матеріали про участь партизанів Чернігівщини в боротьбі проти фашистських загарбників.—Чернігів, 1994.